

DE

Jos Vandervelden

MOOISTE GESCHIEDENIS
VAN BELGIË

*Het verleden van een land
door de ogen van zijn
grootste schilders*

 DAVIDSFONDS
UITGEVERIJ

- 9 Voorwoord Jos Vandervelden
11 Voorwoord Joost en Hans Bourlon

HEMEL EN AARDE

- 14 Hemel: *De lente* van
Jean Brusselmans (1935)
18 Aarde: *De oude perelaar in de winter*
van Valerius De Saedeleer (1925)

WERK EN VRIJE TIJD

- 21 Werk: *De smeltoven te Ougrée* van
Constantin Meunier (ca. 1880)
24 Vrije tijd: *De baden van Oostende*
van James Ensor (1890)

VOORUIT EN ACHTERUIT

- 28 Vooruit: *Het Luxemburgstation* van
Paul Delvaux (1922)
32 Achteruit: *In Brugge. Het Minnewater*
van Fernand Khnopff (1904)

LEVEN EN DOOD

- 36 Leven: *Tijdens de elevatie* van
Anna Boch (1893)
40 Dood: *De lijkbedden* van
Louise De Hem (1893)

HOOP EN WANHOOP

- 43 Hoop: *Jeugd* van Pierre Paulus (1911)
47 Wanhoop: *Mater Dolorosa / Pietà*
van Anto Carte (1918)

LIEFDE EN HAAT

- 50 Liefde: *De perziken* van
Rik Wouters (1914)
54 Haat: *De twee lentes* van Gustave
van de Woestyne (1910)

ZONSOPGANG EN ZONSONDERGANG

- 58 Zonsopgang: *Sneeuwmorgen in*
Vlaanderen. Touwslagers op de vesten
van Albert Baertsoen (1895)
62 Zonsondergang: *Avond in de Limburgse*
Kempen van Joseph Coosemans (1874)

PIJN EN GENOT

- 66 Pijn: *Augustine ziek te bed* van
Eugeen Van Mieghem (1905)
69 Genot: *De menselijke parodie* van
Felicien Rops (1881)

MAN EN VROUW

- 73 Man: *De koperslager* van Henri De Braekeleer (1861)
- 77 Vrouw: *De fietsster* van Hubert Malfait (1927)

MEESTER EN DIENAAR

- 81 Meester: *Picknick* van Emile Claus (1887)
- 85 Dienaar: *De vernieuwing* van Georges Morren (1892)

JONG EN OUD

- 89 Jong: *Klas te Deurle* van Jenny Montigny (1920)
- 92 Oud: *Levensavond* van Auguste Oleffe (1904)

IEMAND EN NIEMAND

- 96 Iemand: *De componist Peter Benoit* van Jan Van Beers (1883)
- 101 Niemand: *De onnozele* van Evert Larock (1892)

GELUK EN ONGELUK

- 105 Geluk: *De meesterschilder* van Jan Verhas (1877)
- 109 Ongeluk: *Obsessie* van Frits Van den Berghe (1919)

ORLOG EN VREDE

- 112 Oorlog: *Dode Canadese officier* van Alfred Bastien (1918)
- 116 Vrede: *De hemel weent boven de puinen* van Jakob Smits (1918)

OPGANG EN ONDERGANG

- 120 Opgang: *De emigranten* van Jean Delvin (ca. 1885)
- 124 Ondergang: *De dronkaards* van James Ensor (1883)

MACHT EN ONMACHT

- 128 Macht: *Een stakingsavond* van Eugène Laermans (1893)
- 132 Onmacht: *Le terril* van Cecile Douard (1898)

SCHAAMTE EN SCHAAMTELOOSHEID

- 136 Schaamte: *Naakt bij een raam* van Gust De Smet (1931)
- 140 Schaamteloosheid: *Het ingedommelde model* van Theo Van Rysselberghe (1924)

BEGIN EN EINDE

- 143 Begin: *Moederschap* van Constant Permeke (1924)
- 147 Einde: *Rik met de zwarte ooglap* van Rik Wouters (1915)

GODSLASTERING EN DEVOTIE

- 151 Godslastering: *Verzoeking van de heilige Antonius* van Felicien Rops (1878)
- 155 Devotie: *Palmzondag in de Kempen* van Frans Van Leemputten (1889)

MENS EN MACHINE

- 159 Mens: *De boottrekker* van Theodoor Verstraete (1890)
- 162 Machine: *Opus 47. Verheerlijking van de machinerie* van Victor Servranckx (1923)

STAD EN PLATTELAND

- 166 Stad: *De uitdrijving* van Charles Degroux (ca. 1865)
- 169 Platteland: *Rootbakken* van Albert Saverys (1921)

ARM EN RIJK

- 172 Arm: *Het zwart brood* van Constant Permeke (1923)
- 175 Rijk: *Portret van Sophie Willstädter* van Firmin Baes (1903)

RUST EN ONRUST

- 178 Rust: *Vrouw bij het raam* van Henry Van de Velde (1889)
- 182 Onrust: *De soldaten trekken voorbij* van Jakob Smits (1919)

LICHT EN DONKER

- 185 Licht: *Impressie van een danszaal* van Jules Schmalzigaug (1914)
- 189 Donker: *De absintdrinkster* van Leon Spilliaert (1906)

ALLEN EN ALLEEN

- 193 Allen: *De roeiers* van Guillaume Van Strydonck (1889)
197 Alleen: *Juan* van Victor Leclercq (1936)

VREUGDE EN VERDRIET

- 201 Vreugde: *Dorpskermis* van Gust De Smet (1930)
205 Verdriet: *Het boerenleven: Het kisten van de dode, De lijkstoet en De lijkdienst* van Albert Servaes (1920)

OUD EN NIEUW

- 210 Oud: *Het hanengevecht in Vlaanderen* van Emile Claus (1888)
213 Nieuw: *De Nationalestraat te Antwerpen* van Jozef Peeters (1919)

TROTS EN DEEMOED

- 216 Trots: *Bonjour Ostende* van Floris Jaspers (1927)
219 Deemoed: *De verloofden* van Leon Frederic (1885)

TROUW EN ONTROUW

- 223 Trouw: *De mansarde II* van Jean Brusselmans (1939)
227 Ontrouw: *Het leven* van Frits Van den Berghe (1924)

VOLMAAKT EN ONVOLMAAKT

- 230 Volmaakt: *Zich poederende vrouw* van Marthe Donas (1918)
235 Onvolmaakt: *De goedwillige blinde en de kreupele die een kindje wil leren lopen* van Gustave van de Woestyne (1919)

- 241 Bibliografie
245 Illustratieverantwoording

Voorwoord

LANG WAS IK GENEIGD te stellen dat kunst niets anders is dan zichzelf, dat kunst geen uitleg behoeft. Laat een schilderij je doen denken, ontroeren, dromen, rust geven, desnoods zelfs boos maken. Schilders als Paul Delvaux en René Magritte hadden een bloedhekel aan vragen naar de betekenis van hun werk en weigerden ronduit om opheldering te geven. Dus, laat schilderkunst je gewoon overkomen. En ga daarna – alweer een tikkeltje rijker – verder met je leven.

Toch ben ik ze stukje bij beetje gaan lezen en waarderen: de academische kunstboeken die grossieren in essayistische duiding van kunst, in stromingen en andere -ismes. Met alle respect voor het onontbeerlijke onderzoekswerk, maar laat het hoge woord er toch maar uitkomen. Dikwijls slaan deze vuistdikke boekwerken de nederige kunstleek plat, want ze zijn intimiderend en weinig inclusief. Ze dolen in kringetjes in hun besloten wereld, alsof een schilder bij leven alleen maar het pad kent van zijn atelier naar de kunstgalerie en weer terug. Terwijl die schilder een mens van vlees en bloed is, die 's ochtends de prut uit zijn ogen wrijft en 's avonds hopelijk zijn tanden poetst. Een schilder is een sterveling met een leven, eenzaam of swingend, traditioneel of excentriek, zwijgzaam of hartelijk, welgezend of koleriek. Maar boven alles maakt de schilderende mens deel uit van tijd en maatschappij. Wat hij op doek zet is tot in de details – en dikwijls zonder dat hij het bevat – gekleurd door het tijdsgewricht waarin hij leeft of heeft geleefd.

Zo ontdekte ik gaandeweg dat schilderkunst het mooiste venster op onze geschiedenis is. Waarna Het Kunstuur op mijn pad kwam, het onvolprezen tentoonstellingsconcept van Hans en Joost Bourlon. Wat zo bijzonder is aan Het Kunstuur is, is dat het zelfverzekerd gaat voor storytelling, voor het verhaal achter de kunst waarin vreugde en smart, bloei en verval, schoonheid en weerzin te vinden zijn. Op historische locaties brengt Het Kunstuur topwerken uit de Belgische schilderkunst uit de gezegende periode 1850–1950. In het land van Van Eyck en Breugel kende de schilderkunst toen een nieuwe episode van frisse verbeeldingskracht. Maar het was ook het tijdvak waarin de jonge staat België

vorm kreeg, waarin hij zijn liberale democratie versterkte, de industrialisering en haar uitwassen doorstond, een nooit geziene landschappelijke metamorfose onderging en stootte op twee uitputtende wereldoorlogen.

De mooiste geschiedenis van België is de kroniek van een land door de ogen van zijn grootste schilders, maar naverteld en beschouwd op een moment dat die geschiedenis al lang tot rust is gekomen. Dit boek toont en vertelt het verhaal van zestig schilderijen van alom gerespecteerde namen, aangevuld met hier en daar een outsider. Een groot deel van de schilderijen was reeds te zien op een van de edities van Het Kunstuur, de meeste andere komen uit de collecties van onze nationale musea. Bij de selectie heb ik me laten sturen door tegenstellingen: liefde tegenover haat, oorlog versus vrede, mens tegen machine, en zo meer. Want in niets laat geschiedenis zich beter zien dan in haar contrasten.

Ik heb naar schilderkunst gekeken door de bril van de geschiedenis. Maar ik heb tegelijk proberen te voelen en te ondergaan. Daarom, vergeef u het mij als ik in sommige schilderijen iets anders heb gezien of ervaren dan u. Dan vergeef ik het u ook. Want niemand ziet de dingen op een en dezelfde manier als de andere.

Jos Vanderzanden

ONZE EIGEN GROOTVADER, Jos De Bie, schilderde landschappen in de stijl van Valerius De Saedeleer. In 1918 ging hij te voet van Baardegem naar de academie van Aalst. Maar beroepshalve werd hij schilder en behanger. Pas toen hij met pensioen ging werd hij voltijds kunstschilder. Hij woonde naast ons en we hebben hem gekend tot we 20/21 jaar waren. We liepen dus vlot binnen en buiten in zijn atelier en als kind zaten we naast zijn schildersezel en tekenden na wat hij aan het schilderen was. Er lagen ook altijd boeken van vooral de Latemse school. Daar is het graantje gepland van wat nu Het Kunstuur is.

De keuze om in Het Kunstuur Belgische schilderkunst uit de periode 1850–1950 te tonen lag voor de hand. Het is een periode die ons nauw aan het hart ligt en die vooral rijk is aan kunststromingen: realisme, naturalisme, luminisme, impressionisme, expressionisme, fauvisme, surrealisme, futurisme,... Die komen allemaal aan bod in Het Kunstuur. Maar we slaan de bezoeker niet om de oren met veel uitleg over al die ‘ismes’. Het was onze bedoeling om Het Kunstuur heel laagdrempelig te maken en behapbaar voor iedereen. Ook daarom hebben we naast de schilderijen drie andere ingrediënten toegevoegd: heel specifieke belichting voor elk schilderij, muziek van Dirk Brossé en verhalen bij de schilderijen verteld door (on)bekende Vlamingen. Dat alles maakt dat Het Kunstuur een beleving is van één uur, die redelijk ver af staat van traditioneel museumbezoek.

Voor de verhalen werken wij samen met Jos Vandervelden. Hij schreef al *Op reis met Vlaamse Meesters*, een inspirerend boek over een land en zijn schilderkunst, en hij is een bijzonder getalenteerd en gedreven man. Hij heeft ons al meer dan driehonderd ideeën van mogelijke verhalen bij schilderijen bezorgd. Maar soms plukken we verhalen ook gewoon uit de krant of inspireert een radio-interview ons. Meestal gebruiken de vertellers onze ideeën als basis voor het verhaal dat ze vertellen. Naast Jos Vandervelden hebben we ook Dirk Van Vaerenbergh die de teksten schrijft die ingesproken worden door Jo De Meyere. Dirk is acteur in een aantal Studio 100-series en -musicals. Toen we hem

hierover contacteerden – hij is een kunstliehebber – beweerde hij nog nooit een tekst te hebben geschreven. Maar geweldig hoe hij zijn hart en ziel in zijn schrijfsels legt en hoe Jo De Meyere die tot leven brengt.

De muziek in Het Kunstuur is ook ontzettend belangrijk. Ze maakt een groot deel uit van de intense beleving. Dirk Brossé heeft de voorbije decennia honderden uren muziek gecomponeerd en laten uitvoeren door symfonische orkesten van over heel de wereld. Vaak is het musical- of filmmuziek. Uit dat oeuvre kiest Dirk samen met regisseur Frank Van Laecke de stukken uit die het beste passen bij de kunstwerken en het verhaal dat verteld wordt.

In Mechelen, onze eerste locatie, zijn we gestart in november 2019. Daar brengen we om de zeven à acht maanden telkens een nieuwe tentoonstelling. Nadien verhuizen de werken naar onze andere locaties: Hasselt (gestart in april 2022) en Roeselare (gestart in maart 2023). Het publiek kan in Hasselt en Roeselare een best of van de voorbije tentoonstellingen in Mechelen zien.

Meestal komt meer dan de helft van de tentoongestelde werken uit privécollecties. Er is in ons land veel kunst in privébezit. Vaak zijn de eigenaars welstellende ondernemers. Maar collecties zijn ook in handen van families door overerving. Toen we begonnen met Het Kunstuur, was het echt een zoektocht. Intussen gaat het al veel vlotter, want privébezitters komen Het Kunstuur bezoeken en bieden spontaan werken aan. Daarnaast lenen de Belgische, maar ook buitenlandse musea werken aan ons uit.

Een aantal van de verhalen uit dit boek waren al te zien in de tentoonstellingen van Het Kunstuur. Andere zullen aan bod komen in de nog geplande tentoonstellingen. Sommige zullen nooit te zien zijn in Het Kunstuur omdat we niet weten waar het schilderij zich bevindt.

Veel leesgenot!

Joost en Hans Bourlon

Jean
Brusselmans
1935.

Hemel

De lente

JEAN BRUSSELMANS

1935

Nergens lijkt het leven zo goed als in het schilderij *De lente* van Jean Brusselmans. Zie hoe het land zich gelukkig neervlijt onder de wolkenhemel, zie de rijwoningen te velde die zich ordelijk hebben geschikt tussen de glooiingen van het land, zie de lappen van akkers en bossen die netjes worden gefatsoeneerd door bedrijvige mensjes. *De lente* is het landschap dat schilder Jean Brusselmans vanuit zijn atelier zag in het meest beloftevolle seizoen van het jaar. Wat hij toen in 1935 schilderde, is het Vlaanderen van vandaag dat vorm begon te krijgen. Het land met zijn grillige ruimtelijke ordening, zijn oprukkende bebouwing, ruilverkavelingen, rooilijnen en wachtgevels. De ijzeren consequentie van het ultraliberalisme van de negentiende eeuw dat verspreid wonen toeliet en het land langzaam deed verstedelijken.

Brusselmans moet zowat de enige zijn geweest die ooit de elegantie zag van een blinde wachtgevel. Midden in zijn tafereel prijkt een huis met een donkere zijmuur die fel contrasteert met het fleurige landschap rondom. Dit is een exemplaar van de betaalbare volkswoning die in Brusselmans' tijd de belofte voor de toekomst was. De wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog had nieuwe bouwkundige aanlegplannen meegebracht met andere, consequentere regels. Er moest strak langs de rooilijn gebouwd worden. Het aantal bouwlagen werd gereguleerd. Huizen moesten tegen elkaar gebouwd worden en kregen aan de zijkant een blinde gevel die wachtte op het volgende huis.

‘Wat hij toen in 1935 schilderde, is het Vlaanderen van vandaag dat vorm begon te krijgen. Het land met zijn grillige ruimtelijke ordening, zijn oprukkende bebouwing, ruilverkavelingen, rooilijnen en wachtgevels’

De inspiratie werd gevonden bij de verticaal gestructureerde stedelijke rijwoningen. Ze waren economisch voordelig en kregen er soms nog een fiscale stimulans bovenop. Zo belandde een stukje stad in een agrarische omgeving. Maar aspiraties en smaken veranderden. Tienduizenden woningen bleven alleen achter in het landschap met een dode, vensterloze gevel die nooit een buur kreeg. Alsof God op een dag geen zin meer had in zijn werk en ijlings was vertrokken. Meteen was een van de unieke zichten van het Belgische landschap geboren. Vooral Vlaanderen werd wat architect Renaat Braem later zou noemen ‘noch stad, noch platteland’.

Jean Brusselmans heeft ooit gesteld dat het landschap uit zijn omgeving nooit zo mooi zou zijn geweest zonder ‘de arbeid en de volharding’ van mensen. Enkelen van die mensen schilderde hij in het midden van *De lente*, zwoegend op hun afgepaste lappen grond. Brusselmans maakte van de kleine akkers en velden handig gebruik om zijn landschapsschilderij te ordenen en te schikken. Zonder het zelf helemaal te beseffen beeldde hij een type landschap af dat snel zou verdwijnen. Precies in het jaar dat Brusselmans *De lente* schilderde, werd de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom opgericht. De overheidsinstelling moest werk maken van een herinrichting van de landbouw en volkstuinen om de economische rendabiliteit te verbeteren en gronden efficiënter te gebruiken. Want bijna nergens in Europa was het land zo versplinterd als op het Vlaamse platteland. Het instrument heette de ruilverkaveling. De vele kleine en verspreide percelen werden geruild en herschikt tot grotere aaneensluitende kavels. De aanzet tot herverkaveling werd vertraagd door de Tweede Wereldoorlog. Uiteindelijk zou de verkavelingswet van 1956 de echte metamorfose van het platteland in gang zetten. Het kleurrijke lappendeken dat Brusselmans zag, smolt geleidelijk weg.

‘*Het kleurrijke lappendeken dat
Brusselmans zag, smolt geleidelijk weg*’

Jean Brusselmans schilderde *De lente* vanuit het raam van zijn woning in de Kaudenaardewijk in het Brabantse Dilbeek. Van daar had hij een uitstekend zicht op de toen nog nauwelijks bebouwde omgeving, met akkers, bossen en tuinen. Zo zag hij ook de eerste woningen die gebouwd werden op de glooiende

landbouwgronden. Na de Eerste Wereldoorlog was de vraag naar bouwpercelen groot, voor zowel arbeiderswoningen als villa's voor rijkere Brusselaars. Een eerste trek naar de Brusselse Rand was ingezet. Vanaf 1950 werd de omgeving finaal volgebouwd met rijwoningen of bel-etagewoningen. In de jaren zeventig voltrok het actuele beeld van de omgeving zich door de bouw van de Grote Ring rond Brussel. Het eerste plan voor een ring rond Brussel lag trouwens al op tafel toen Brusselmans *De lente* schilderde. De woning van de schilder ligt er nog steeds en de straat heeft zelfs zijn naam gekregen. Het copieuze landschap van weleer is nu een drukke residentiële wijk.

Jean Brusselmans beeldde het Brabantse landschap op velerlei manieren uit, maar altijd in zijn eigen en zeer herkenbare stijl. Hij schrapte de details, hield alleen de essentie over en ordende tot een geometrisch en kleurrijk mozaïek overbleef. Maar nooit vergat hij de link met de werkelijkheid en de menselijkheid. Zijn werk vertoonde expressionistische en kubistische invloeden, maar verder hield outsider Brusselmans zich mijlenver weg van de kunstenaarsgroepen en de artistieke manifesten.

Tot slot mogen van geen enkel schilderij van Brusselmans de wolken onbesproken blijven. Als slagroom strekken ze zich uit over het landschap van *De lente*. Het zijn cumuluswolken, laaghangende en solitaire wolken met een donkere basis en voluptueuze grijswitte rondingen. Cumuluswolken zijn het in Vlaanderen veelvoorkomende wolkengeslacht, graag gezien omdat ze meestal mooi weer voorspellen. Tenminste als de wolken zich verticaal niet te hoog beginnen op te stapelen, want dan groeien ze door tot regenwolken. Maar zo heeft Brusselmans het duidelijk niet bedoeld. Zo onbevangen, zo vriendelijk als deze wolken zijn, kunnen ze alleen maar ten dienste staan van dit gracieuze land en zijn goedaardige mensen.

1935 Voortaan zorgt een eengemaakte Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom (NMKL) voor de coördinatie van de kleine land- en tuinbouwuitbatingen.

1956 De wet op de ruilverkaveling van landeigendommen wordt goedgekeurd.

1978 De laatste delen van de Brusselse Ring worden voltooid.

De mooiste geschiedenis van België
Jos Vandervelden in samenwerking met het Kunstuur

© 2023 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, 2060 Antwerpen en Jos Vandervelden
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds. 'Davidsfonds' is het geregistreerde
merk van Davidsfonds vzw, Sluisstraat 79 bus 03.01, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Eerste druk oktober 2023

Ontwerp: Thijs Kestens, Armée de Verre

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 223 4065 3
D/2023/0034/360
NUR 680